

Tuula Hökkä

Väitöskirjan ohjaus ja tutkijaidenteetti

Senioritutkija toteaa omasta tutkijannuoruudestaan, että hän sai ohjausta väitöskirjatyöhönsä yhden ainoan kerran. Vanha professori tunnustaa, että hän ei ole koskaan ymmärtänyt, mitä ohjaaminen on. Tosia anekdootteja kirjallisuudentutkijoista.

Aiemmin tutkija piti itsenäisyyttä kunnia-asianaan, ohjaaja saattoi olla vain nimellinen; nykyisin tutkijuuden miltei ensi ehto on päästä tutkimusryhmään tai -kouluun ja ohjaajan opastukseen. Se, että väitöskirja perustuu itsenäiseen tutkimukseen, sisältää uutta tieteellistä tietoa ja että väitöskirjalla on ohjaaja, on jatkotutkintosäännösten yhteistä hyväksyttyä muotoilua. Määrittelyssä on sisäistä ambivalenssia. Huolimatta yksin ja itse tehdyn työn tunnoista väitöskirjaprosessiin reflektoiva tutkija tietää ja tuntee, että tutkimukseen ovat vaikuttaneet ja sitä ovat tukeneet monet tahot. Väitöskirjan ja väittelyn ulkoiseen formaattiin on sitoutunut tradition viisautta ja sisäisen kasvun merkitsijöitä. Koko prosessi on ollut kasvamista tutkijuuteen, tieteellisen tiedon tekijäksi ja käyttäjäksi, osaksi tieteen perinnettä ja kehitystä.

Jos väitöskirjan itsenäisyydestä ei ole väliä, niin ei kai sitten ole väliä käyttää väitöskirjan käsitteitä ja järjestää väitöstilaisuuksia. Katoaisiko muodon mukana jotain sisällöstäkin? Yliopiston tehtävä määrittellään tutkimuksen sekä siihen perustuvan opetuksen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen kautta. Tutkimusta ei ole ilman tutkijoita. Kuka tutkijan opettaa tutkimaan, jos ei yliopisto? Missä vaiheessa tutkija koulutetaan ja kouliintuu itsenäiseksi tutkijaksi ellei jatkokoulutuksessa?

Jatkokoulutus ja ohjauskulttuuri ovat voimakkaassa muutostilassa. Yliopistoihin ja tiedekuntiin on perustettu omia opetuksen kehittämissyksiköjä ja koulutuksen tutkimuslaitoksia. Yliopisto-opettajat voivat suorittaa yliopistopedagogiikan kurssuja ja arvosanoja. Tutkimuspoliittisissa ohjelmissa tutkijankoulutus on keskeinen kehittämiskohde. Eurooppalainen korkeakoulupedagoginen tutkimusyhteistyö (LERU) on käynnistynyt.

Tutkintoina mitattava tuloksellisuus ja laajeneva tutkijakoulujärjestelmä (1994-) ovat nostaneet väittelijämäärää vuosikymmenessä 140 %. Viime kesän lehdistökeskustelu kuvasti ongelmien arkea, huolta tutkimuksen laadusta, ohjaajien ja ohjattavien aikapulasta, ohjausresursseista. Tutkijaidenteettiin ja tutkimuksen itsenäisyyteen ei juuri puututtu, sen enempiä kuin ohjauksen keskittämisen tai eriyttämisen vaihtoehtoihin.

Helsingin yliopiston Humanistisen tiedekunnan tutkijankoulutuksen kirjallisia sääntöjä on viime aikoina merkittävästi täsmennetty. Tämän hetken strategiatavoitteita jatkokoulutuksen kehittämiseksi on mm. käydä perusteellinen keskustelu väitöskirjan ohjauksesta, määrittellä periaatteet ohjaajan ja väitöskirjan tekijän oikeuksista ja velvollisuuksista ja käydä keskustelu ohjausresursseista.

toinen, jos oppiaine suosii myös erilaisuutta ja ohjaajissa on valinnanvaraa. Tutkijaksi aikovan olisi tärkeää valita sellainen ohjaaja, joka rohkaisee häntä luovuuteen ja itsenäisyyteen ja tukee häntä juuri hänen tutkijanlaadulleen sopivalla tiellä.

Väitöskirjatyön vaiheet

On hyödyllistä tutustua malleihin, joihin voi peilata omaa ohjaajankokemustaan. Tällaisia ovat mm. kehittämät siitä, millaisten vaiheitten kautta kulkee tieteellisen ajattelun kehitys (Perry) tai millaisia psykologisia vaiheita voidaan väitöskirjaprosessissa erottaa (Hessle) tai millaisia erilaisia ohjaamisen malleja voidaan hahmotella siitä riippuen, miten ohjaaja ymmärtää asemansa suhteessa organisaatioon, tutkimukseen ja ohjattavaan (Lindén). Sven Hesslen mukaan tutkijakoulutettavan kehitys tutkijaksi tapahtuu prosessina portaalta toiselle, jota voisi verrata ammattikehitykseen: amatööristä edetään *besserwisseriin* ja sisäisen kriisin kautta ammatillisuuteen. Jokainen vaihe vaatii ohjaajalta erilaista asennoitumista ja strategiaa.

On tärkeää, että ohjaaja, ohjattava ja esimies ovat yhteisen neuvottelun pohjalta selvillä käytännön kehyksistä, omasta ja toistensa roolista ja tehtävistä ohjausprosessissa ja kunnioittavat tehtyä sopimusta. Suullinen ohjaussopimus, jonka varassa asia aiemmin saattoi ajelehtia, ei riitä. Se ruokkii epävarmuutta ja väärinkäytöksiä. Sen sijaan tiedekunnan edellyttämä ohjaussuhteen kirjaaminen antaa ohjaajan ja ohjattavan työskentelylle olennaisen legitiimin tuen ja luo sille jatkuvuutta. Se lisää kaikkien osapuolien hyvinvointia ja työrauhaa.

Sven Hesslen väitöskirjaprosessin tutkijaksi kasvun vaiheita kuvaavan mallin, johon seuraavassa pohjaan, olen havainnut jäsentävän kirjallisuudentutkimuksen ohjaajan kokemuksiani (1992-) varsin hyvin. Luonnontieteissä tutkimusprosessin käytäntö ja ehkä vaiheetkin näyttänevät toisenlaiselta, vaikka sama tutkijaksi kehittyminen onkin kyseessä.

Väitöskirjatyön aloittaja on täynnä vasta-alkajan sekoittuneita tunteita, jännittyntä odotusta, epävarmuutta omasta tulevaisuudesta ja pystyvyydestä. Kuitenkin opiskelija on varma halustaan tutkia ja hänellä on tiettyjä malleja ja esikuvia, joita hän haluaa seurata. Alkuvaiheessa ohjauksella on enemmän vaikutusta. Tarvitaan keskustelua, ohjeita, sisäänajoa tutkimuksen teon perusteisiin ja ennen muuta empaattisen ohjaussuhteen syntymistä. Tutkijaryhmässä alkuongelmien yhteinen jakaminen voi auttaa olennaisesti. Opiskelijan on koettava saavansa tukea siihen, mikä sillä hetkellä on hänelle vaikeaa. Ohjaaja saa taas tuntuman siihen, mikä on opiskelijan yksilöllinen kompetenssi.

Kirjallisuudentutkimuksessa kvalitatiivisena ja tekstipohjaisena tutkimuksena on suotavaa antaa kysymysten ja menetelmien olla alussa rauhassa auki. Aineiston keruu ja analyysi on yhtäaikaista prosessia. Aineiston kutsua on syytä kuunnella. Se voi johtaa uusiin kysymyksiin ja suuntiin, vaikka liikutaankin tiettyyn teoreettiseen peruskehikseen sitoutuneena. Tutkijalla, joka toimii joidenkin muodissa olevien näkökantojen saattelemana tai lyö heti lukkoon työnsä rakenteen ja etenemisen, on vielä pitkä matka lukijansa vakuuttavaan kirjoittamiseen.

Seuraavassa vaiheessa tutkija on sisäistynyt johonkin osatehtävään. Hän elää eräänlaista ”ku-

kaa ja tutkimuksen mallin välittävä. Ohjattavalle annetaan konkreettisia valmiuksia ja hänen persoonallisia ominaisuuksiaan, kuten kriittistä ajattelua, kykyä toimia vastapuolena ja antaa ja ottaa kritiikkiä, pyritään vahvistamaan. Organisaation tuotantoon kytkeytyvässä ohjauksessa ohjaaja ymmärtää väitöksen tuotteeksi. Tohtoreita tehdään laadukkaan tutkimusprosessin oheistuotantona tiettyä taloudellista panosta vastaan. Ohjaaja käyttää ”tee näin” -menetelmää, joka muistuttaa klassista mestari-kisälli -suhdetta. Sen sijaan prosessiin orientoitunut ohjaus painottaa kokonaisnäkökulmaa. Tavoitteena ei ole vain ohjattavan yksilöllisten ominaisuuksien hionta ja harjoitus ja pelisääntöjen opettaminen, ei vain väitöskirja- ja tohtorituotanto, ei ohjaajan omine tutkimusintressien edistäminen, vaan ohjattavan tutkijaidentiteetin kehittymisen tukeminen. Ohjaaja tukee ohjattavan kasvua tieteelliseen ajatteluun ja itsenäisen, uutta tietoa luovan tutkimuksen tekijäksi. Tästä seuraa, että tutkija on kykenevä tehtäviin, joissa hän joutuu taas uudistamaan itsenäisyytensä luomalla uusia laatuja ja sisältöjä, olivat nämä tehtävät sitten yliopistossa, tutkimuslaitoksissa tai yhteiskunnassa.

Olemme tilanteessa, jossa tutkimuksen laatua on parannettava. Ohjaajaresurssia kyllä on, mutta toimivia rakenteita ja käytäntöjä puuttuu. Jos halutaan laatua, pätevät tutkijat on päästettävä töihin, eikä pidettävä heitä työpaikkojen ulkopuolella. Ohjaus on tehtävä, jossa tutkimus ja opetus yhdistyvät. Miksi se pitäisi hoitaa vasemmalla kädellä, sivutöinä ja mieluiten palkatta? Olemme tilanteessa, jossa myös ohjaajilla on tarve kehittyä ohjaajina. Siinä on ei vähäisin avainuuteen tutkijayhteisöllisyyteen ja tutkimuksen laatuun.

Kirjallisuus

- AITTOLA, HELENA: *Tutkimustyön ohjaus ja ohjaussuhteet tieteellisessä jatkokoulutuksessa*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 111. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 1995.
- DELAMOND, SARA ET AL.: *Supervising the PhD: A guide to success*. Buckingham society for research into higher education. Buckingham: Open Conversy Press 1997.
- GADAMER, HANS-GEORG: *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Valikoinut ja suomentanut Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino 2004.
- HAKALA, JUHA T.: *Opinnäyte ja sen ohjaaminen. Johdatus tutkimusprosessin hallintaan*. Helsinki: Gaudeamus 1996.
- HESSLE, SVEN: *Legitimitetstrappan. En modell för kunskapsformation i forskarutbildningen*. Rapport i Socialt arbete nr 31. Institutionen for socialt arbete. Socialhögsskolan. Stockholm universitet 1987.
- LINDBLOM-YLÄNNE, SARI JA ANNA NEVGI (toim.): *Yliopisto- ja korkeakouluopettajan käsikirja*. Helsinki: WSOY 2003.
- LINDÉN, JITKA: *Handledning av doktorander*. Falun: Nya Doxa 1998.
- PERRY, WILLIAM G.: *Form of intellectual and ethical development in the collage years: A Scheme*. New York: Holt, Rinehart & Winston 1970
- PHILLIPS, ESTELLE M. AND DEREK SALMAN PUGH: . Buckingham: Open University Press 1994.